

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

М. М. Слюсаревський

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

На основі зіставлення підручників та навчальних посібників, які використовуються на пострадянському просторі, зокрема в Україні, і країнах Заходу, здійснено порівняльний аналіз основних елементів соціально-психологічного знання, що містяться в цих підручниках та навчальних посібниках. Проаналізовані елементи співвіднесено, у свою чергу, з першими соціально-психологічними теоріями, що з'явилися в Західній Європі на рубежі XIX – XX століть. При цьому висунуто положення, згідно з яким перші соціально-психологічні теорії правомірно розглядати як загальні орієнтири розбудови соціально-психологічного знання. Продемонстровано, як у процесі переходу до так званого експериментального етапу в розвитку соціальної психології відбулося неправомірне звуження її змістового обсягу, предметних і проблемних полів. Показано, що, як це не парадоксально на перший погляд, вітчизняні уявлення про зміст і структуру соціально-психологічного знання ближчі до західноєвропейської наукової традиції, ніж уявлення більшості сучасних західних учених. Обґрунтовано потребу концептуалізації поняття надіндивідуальних психічних явищ як передумови повноцінного розроблення соціально-психологічної тематики, яка на Заході досі посідає маргінальне місце.

Ключові слова: історія соціальної психології, перші соціально-психологічні теорії, структура соціально-психологічного знання, теоретичні уявлення про онтологію психічного, надіндивідуальні психічні явища.

Проблема. Українське суспільство сьогодні одержиме ідеями ленінопаду та люстрації, яку здійснює зокрема й самочинно, викидаючи можновладців у сміттєві баки. Вкупі з євроінтеграційними устремліннями це легко може спричинитися до якоїсь подоби люстрації в соціогуманітарних науках – до форсованого перегляду здобутків радянського періоду на користь канонів і стандартів розвитку цих наук, вироблених у країнах Заходу. Природно, кандидатами на потрапляння до сміттєвих баків найшвидше можуть стати ті галузі вітчизняної науки, що є найменше схожими на західні аналоги (якщо слово “аналог” тут узагалі до місця). До таких галузей і належить соціальна психологія.

Справа в тому, що тієї соціальної психології, яку ми знаємо з підручників радянських і пострадянських часів, на Заході просто не існує. Про це треба сказати прямо. Але чи означає це, що ми повинні беззастережно наслідувати сучасні західні зразки? А головне – чи правомірно вважати їх такими, що повною мірою реалізують потенціал історіогенезу соціальної психології як науки?

Мета статті полягає в намаганні дати відповідь на поставлені запитання, звернувшись до історії розвитку соціально-психологічної думки, до першопочатків її теоретичного оформлення.

У вітчизняній науковій традиції соціально-психологічне знання складається, як відомо, з таких основних структурних елементів, що дають назви відповідним розділам підручників і навчальних посібників: *соціальна психологія особистості; психологія міжособового спілкування та міжособової взаємодії; психологія малих груп (інколи також – середніх груп); психологія великих груп і масових явищ; психологія міжгрупової взаємодії*. У різних підручниках і посібниках ці основні елементи (тематичні блоки) соціально-психологічного знання можуть розташовуватись у різній послідовності, але сам їхній склад залишається, як правило, незмінним.

Нічого подібного в американській та західноєвропейській навчальній літературі ми не знаходимо. У ній основні розділи або інколи й увесь підручник відображають окремі соціально-психологічні явища – такі, як атитюди, соціальна перцепція, каузальна атрибуція, соціальні уявлення, соціальний контроль, соціалізація тощо. Правда, вважається, що на Заході є дві соціальні психології – соціологічна і психологічна. Проте якщо б і скласти до купи їх обидві, все одно нічого суттєво не зміниться: у назвах основних розділів з вітчизняною традицією збігаються хіба що дві категорії – міжособові стосунки і мала група. Окремих розділів, які було б спеціально присвячено психології великої групи, психології мас, ба навіть соціальній психології особистості, в американських та західноєвропейських виданнях зазвичай немає.

А якщо вони в останні десятиріччя подеколи й з'являються, то мають вочевидь маргінальний статус, не входять в основне “тіло” соціально-психологічного знання. Ілюстрацією справедливості цієї тези може слугувати ситуація з тематикою психології мас, яку наприкінці ХХ ст. буквально віродив з небуття, дав їй “друге дихання” такий велетень західної соціальної психології, як С. Московічі. Його історичний трактат “Доба натовпів” [6] став справжнім гімном цій течії соціально-психологічної думки, однак у виданому за його ж редакцією підручнику із соціальної психології, що витримав багато перевидань, зокрема й російською мовою, для психології мас усупереч очікуванням

віднайшлося лише вельми скромне місце в останній, присвяченій прикладним напрямом соціально-психологічної науки частині – поряд із такими хоча й важливими, але далеко не наріжними темами, як расова дискримінація, пропаганда, поширення чуток тощо [7].

При цьому, так би мовити, неозброєним оком видно, що загалом структура соціально-психологічного знання на Заході є менш виразною, набагато аморфнішою, ніж на вітчизняних теренах. Для прикладу наведу назви основних частин і розділів усе того ж підручника за редакцією С. Московічі:

Частина I. Вплив та зміна настановлень

Розділ 1. Конформізм і підпорядкування

Розділ 2. Інновація і вплив меншини

Розділ 3. Зміна настановлень

Розділ 4. Зовнішнє наслідування і внутрішня перебудова

Частина II. Індивіди і групи

Розділ 5. Вибіркові ставлення

Розділ 6. Креативність груп

Розділ 7. Групові рішення

Розділ 8. Групові процеси і суди присяжних

Розділ 9. Відносини між групами

Частина III. Мислення і життя суспільства

Розділ 10. Епістемологія здорового глузду

Розділ 11. Теорія атрибуції

Розділ 12. Вірування, переконання та ідеології

Розділ 13. Соціальне уявлення: феномени, концепт і теорія

Розділ 14. Соціальні уявлення

Розділ 15. Стилі поведінки та соціальні уявлення про них

Розділ 16. Мова і комунікація

Частина IV. Соціальна психологія і соціальні проблеми

Розділ 17. Расизм, забобони і дискримінація

Розділ 18. Висловлювання і переконування

Розділ 19. Масові комунікації

Розділ 20. Маси, натовп, щільність

Розділ 21. Від науки – до здорового глузду

Можна навести й інші подібні приклади (мабуть, іще наочніші), які засвідчують, що коли в межах вітчизняної традиції соціально-психологічне знання вибудовується на основі базисної категоріальної тріади “особистість – група – взаємодія (чи спілкування)”, то на Заході воно структурується скоріше за принципом інвентаризації наявних результатів емпіричних досліджень і не має у своєму підґрунті чітко

окресленого логічного ядра. Останнє можна хіба що відтворити шляхом певних реконструкцій.

Цим я жодною мірою не намагаюся применшити теоретичних та емпіричних досягнень західної соціальної психології. Наразі вони незрівнянно більші тих, на які спромоглися соціальні психологи в колишньому Радянському Союзі, і тих, які маємо у своєму доробку ми в пострадянський період. Заперечувати це безглуздо. Мова про інше – про те, що структура соціально-психологічного, як і будь-якого іншого наукового знання відображає його реальний і потенційний змістовий обсяг, його предметні і проблемні поля. Інакше кажучи, коли ми порівнюємо ті чи інші варіанти структурної будови цього знання, то йдеться де-факто про те, якою бути соціальній психології сьогодні і в майбутньому, що вона має досліджувати, аби відповідати тій суспільній місії, заради котрої її свого часу, власне, і було покликано до життя.

Цю місію першими усвідомили й почали реалізовувати автори соціально-психологічних теорій, що з'явилися на рубежі XIX – XX століть, передусім В. Вундт, Е. Дюркгайм, Г. Лебон, Г. Тард. Вони, по суті, запропонували певний *первинний проект наукової дисципліни, яку нині називають соціальною психологією*. Тому в пошуку відповідей на поставлені вище запитання доцільно поглянути в минуле соціальної психології, співвіднести її нинішній стан і проблематику з її первинним проектом, окресленим творцями перших соціально-психологічних теорій.

Щоправда, сучасні західні автори ставляться до цих теорій вельми поблажливо, а то й напівзневажливо, називаючи їх “протосоціальними психологіями”, спадщиною “доекспериментального століття” тощо [9; 11]. Проте такі оцінки якщо й справедливі, то лише почасти. Адже йдеться про спадщину, без якої важко сказати, чи взагалі існувала б сьогодні соціальна психологія як така; а твори її першопрохідців користувалися протягом десятиріч, та певною мірою користуються й дотепер, такою популярністю, якій сучасний учений може хіба позаздрити. І коли той же Московічі пише, що серед усіх наук за рівнем впливу на суспільство із соціальною психологією може зрівнятися тільки політична економія [7, с. 26], то має на увазі саме соціальну психологію рубежу XIX – XX століть, а не її пізніші версії. З огляду на це зіставити нинішні уявлення про структуру і відтак про зміст соціально-психологічного знання з уявленнями його фундаторів не лише цікаво, а й повчально.

Не вдаючись у подробиці, для яких тут бракує місця (докладніше див. у [3]), зазначу, що провідними темами авторів перших соціально-психологічних теорій були, з одного боку, великі групи і маси (народи і натовпи), з другого – особистість у контексті взаємодії з ве-

ликими групами і масами. Саме ці наріжні камені лежать в основі історіогенезу соціальної психології як науки.

Автори перших соціально-психологічних теорій добре знали те, про що писали. Їхні описи соціально-психологічної реальності базувалися на глибоких спостереженнях подій і явищ, сучасниками або й безпосередніми учасниками яких вони були, що надавало зробленим висновкам, принаймні багатьом із них, очевидної достовірності. Проте на початку ХХ ст. для визнання тих чи тих студій науковими простої очевидності стало вже недостатньо. Панівні критерії науковості, що сформувалися на засадах позитивізму, потребували підтвердження описуваних тенденцій і закономірностей кількісними даними, експериментальної перевірки гіпотез. Це зумовило розчарування умоглядними підходами тодішньої соціальної психології, зокрема й з боку деякого із її першопрохідців. Так, Е. Дюркгайм констатував, що вона “скоріше є лише словом, яке позначає всілякі загальні розмірковування, суперечливі, неточні й без визначеного об’єкта” [1, с. 56], і відтак виступив одним із батьків-засновників іншої науки – соціології.

Отже, час вимагав переходу до експериментального етапу в розвитку соціальної психології, і цей перехід відбувся, виявивши, однак, непридатність експерименту для вирішення низки проблем, порушених авторами перших соціально-психологічних теорій, що, у свою чергу, потягло за собою прикрі спрощення досліджуваної реальності. Знаковою з погляду таких спрощень можна вважати монографію німецького психолога В. Мьоде зі, здавалось би, абсолютно неймовірною назвою – “Експериментальна психологія мас: внесок в експериментальну психологію групи” [10]. У ній масу фактично було ототожнено з малою групою, процеси в якій можна вивчати експериментально. Підстави для такого ототожнення було знайдено, як не дивно, в лабіринтах класичної спадщини соціальної психології, а саме в теорії Г. Тарда, згідно з якою у колективній душі маси, мовляв, немає нічого, крім наслідування, іншими словами, крім індивідуальних ідентифікацій із її лідером (див. [6, с. 216]). Тобто класична спадщина в певному сенсі містила і зерна самозаперечення.

Монографія Мьоде справила значний вплив на, так би мовити, офіційного провісника експериментального етапу американця Ф. Оллпорта, який визначив соціальну психологію як “науку, котра вивчає поведінку індивіда тією мірою, якою його поведінка стимулює поведінку інших індивідів або є реакцією на їхню поведінку; і котра описує свідомість індивіда як усвідомлення соціальних об’єктів і соціальних реакцій” [8, р. 12]. Наведене визначення, з більшими чи меншими варіаціями, стало на Заході домінуючим майже на ціле століття. Тим самим проблематику груп і мас було зредуковано до малої групи

або й діад і триад, а проблематику особистості – до атитюдів та ідентифікацій. У такому вигляді соціальна психологія, що була визнана експериментальною дисципліною, набула жаданої науковості, але за суспільною значущістю своїх результатів ще й досі не може дорівнятися до здобутків “доекспериментальної” доби, які так високо оцінює Московічі.

На цьому тлі у значно вирашнішому світлі постають вітчизняні уявлення про структуру соціально-психологічного знання, що, як неважко пересвідчитися, збігаються з первинним проектом соціальної психології. Вони викристалізувалися в процесі дискусій щодо її предмета, які точилися в колишньому Радянському Союзі наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років. І тим, що ці уявлення сформувалися чи, можна сказати, бодай десь відродилися, світова соціально-психологічна наука має завдячувати радянським соціальним психологам – попри всі можливі претензії до них.

Особливо наполягали радянські вчені, як відомо, на вивченні психології великих груп – зрозуміло, насамперед класів, нещадно критикуючи за їх ігнорування західних колег. Проте пріоритетність тематики великих груп було радше задекларовано, ніж зреалізовано. Насправді вивчалися переважно так звані колективи, що належать до тих же малих або середніх груп. Причин можна назвати чимало, приміром, дефіцит методів пізнання явищ, якими характеризується групове життя людей. Однак головна полягала, мабуть, перш за все в обмеженості теоретичних уявлень про онтологію психічного в усій різноманітності його соціальних виявів. Нічого путящого, крім тривіальної істини, що група як ціле не зводиться до суми своїх членів, у теоретичному плані проголошено, власне, й не було. Отже, *сьогодні завдання вбачається в тому, щоб наповнювати справді психологічним змістом ті розділи соціальної психології, котрим такого змісту бракує*. А не примітивно секвеструвати їх.

На мою думку, вирішення цього завдання потребує, зокрема, концептуалізації поняття *надіндивідуальних психічних явищ*. Розумію: це питання далеко не просте і навіть у певному сенсі дражливе, адже визнання онтології надіндивідуальної психіки завжди було каменем спотикання для психологів, вихованих на уявленнях про психіку як функцію високоорганізованої матерії. Але чи доречно й надалі цю високоорганізовану матерію зводити до ізольованого в черепній коробці мозку окремого індивіда? Психологічній науці, причому аж ніяк не лише релігійно-містичного спрямування, давно відомі ідеї, що відходять від такого розуміння субстрату психічного, наприклад, ідеї теорії поля К. Левіна чи тлумачення О. М. Леонтьєвим психіки як функціонального органу діяльності, а не мозку. Згадані ідеї вочевидь не менш

“фантастичні”, ніж концепт колективної душі, і з успіхом можуть бути поширені на неї ж. Ніщо не заважає тлумачити її, скажімо, як той же функціональний орган діяльності. Це, власне, й зробили В. П. Зінченко та Є. Б. Моргунов, стверджуючи, що душа, психіка, свідомість можуть розглядатись як функціональні органи не лише індивіда, а й соціуму [2, с. 121].

Надання наукового статусу надіндивідуальним аспектам психічного видається нагальною потребою, оскільки поза ними, у гносеологічних межах індивідуальної психіки та міжособової взаємодії, не піддається розв’язанню низка фундаментальних проблем як психології груп і мас, так і соціальної психології особистості. Це переконливо демонструє історія психологічної науки. Як відомо, К. Г. Юнг в основу своєї теорії особистості поклав принцип архетипу – утворення колективного несвідомого. А З. Фройд, почавши з того, що назавжди розсварилося з Юнгом через неприйняття архетипу, закінчив прийняттям так званого постулату психології мас, згідно з яким враження минулого зберігаються у психічному житті цих мас однаковими у формі мнестичних слідів. За певних умов такі враження можна відновити й оживити, при цьому що давніші вони, то краще зберігаються. І що ж це, спитаймо, як не подоба архетипу?

За Фройдом, постулат психології мас неприйнятний з наукового погляду. Але хоч яким би неприйнятним він був, його слід прийняти, бо “якщо ми вчинимо інакше, то не зможемо зробити більше ні кроку тією дорогою, якою почали рухатися... Це неминуча зухвалість” (цит. за: [6, с. 354]). До такої ж “неминучої зухвалості” вдаються й інші автори, як тільки намагаються запропонувати загальну теорію особистості, наприклад С. Д. Максименко, коли доводить свою провідну тезу: особистість завжди починається з любові.

Ключове слово тут “завжди”. Це виводить на проблему соціальної спадковості. Учений наголошує, що “спадковий матеріал як структурно-функціональна цілісність не синтезується людиною за період її життя, а передається, зберігається у певному вигляді протягом всієї історії людства і доповнюється історією життя конкретної людини. Звідси ж стає зрозуміло вічність любові: якщо дана конкретна людина з’явилася (зачалась) без любові, це не означає, що вона взагалі не несе її в собі. Спадковість батьків має, несе в собі любов поза їхніми актуальними почуттями: любов як утілення життя тисяч людських поколінь” [5, с. 76].

Звичайно, існує загроза, що за нинішнього рівня відповідних природничонаукових знань теоретизування з приводу надіндивідуальної психіки нагадуватимуть теорію флогістону. Але, знову ж таки, запитаємо себе: чи така вже це велика загроза? Адже на основі теорії

флогістону в хімії було відкрито немало реальних закономірностей, а геоцентрична теорія Птоломея, за свідченням Т. Куна, давала змогу передбачати положення зірок навіть краще від геліоцентричної теорії Коперника [4, с. 101]. Тому з позицій сучасного наукознавства головне в теорії не її претензії на абсолютну істинність (бо абсолютної істини досягнути й неможливо), а те, чи дає вона змогу здійснювати конкретні дослідження і виявляти конкретні закономірності. У теоретизуваннях сьогодні потрібно більше евристичності й прагматизму, ніж обережності та снобізму.

А на завершення додам, що в науковців, які працюють у галузі соціальної психології, суворі, але справедливі екзаменатори. Це монументальні постаті рубежу XIX – XX століть. Тож, не поділяючи їхніх крайнощів і відверто застарілих сентенцій, іспит перед ними слід складати самостійно, а не за шпаргалкою пізніших поколінь зарубіжних соціальних психологів. Шпаргалкою, яка, трапляється, містить і не зовсім ті відповіді, і зовсім не на той білет.

Висновки

1. Є вагомій підставі розглядати соціально-психологічні теорії, що з'явилися в Західній Європі на рубежі XIX – XX століть, як загальні орієнтири розбудови соціально-психологічного знання, визначення його предметних і проблемних полів.

2. Провідними темами авторів перших соціально-психологічних теорій були, з одного боку, великі групи і маси, з другого – особистість у контексті взаємодії з великими групами і масами. Саме ці наріжні камені лежать в основі історіогенезу соціальної психології як науки.

3. Хоч як це не парадоксально на перший погляд, наші вітчизняні уявлення про зміст і структуру соціально-психологічного знання ближчі до західноєвропейської наукової традиції, ніж уявлення більшості сучасних західних учених. Цю обставину потрібно враховувати, розв'язуючи далеко не прості проблеми інтеграції вітчизняної соціально-психологічної науки в європейську і світову.

4. Інтереси дальшого розвитку соціальної психології спонукають наповнювати справді психологічним змістом ті її розділи, котрим такого змісту бракує. Вирішення цього завдання потребує, зокрема, концептуалізації поняття надіндивідуальних психічних явищ.

Література

1. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – 3-е изд., доп. и исправл. / Эмиль Дюркгейм; пер. с фр., сост., вст. ст. и примеч. А. Гофмана. – М.: ТЕРРА – Книжный клуб, 2008. – 400 с. – (СОЦИОЛОГОС).

2. *Зинченко В. П.* Человек развивающийся: Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с.
3. Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, М. М. Скорик та ін.] ; за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 360 с.
4. *Кун Т.* Структура научных революций : [пер. с англ.] / Томас Кун // Структура научных революций / Томас Кун ; [сост. В. Ю. Кузнецов]. – М. : АСТ, 2003. – С. 9–268.
5. *Максименко С. Д.* Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
6. *Московичи С.* Век толп: исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи ; [пер. с фр. Т. П. Емельяновой]. – М. : Академический проект, 2011. – 395 с.
7. Соціальна психологія / под ред. С. Московичи. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 592 с. – (Серія “Мастера психології”).
8. *Allport F. H.* Social Psychology / F. H. Allport. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1924. – 433 p.
9. *Lubek I.* A critical gaze and wistful glance at handbook histories of social psychology: did the successive accounts by Gordon Allport and successors historiographically succeed? / I. Lubek, E. Apfelbaum // Journal of the History of the Behavioral Sciences. – 2000. – Vol. 36, № 4. – P. 405–428.
10. *Moede W.* Experimentelle Massenpsychologie: Beiträge zur Experimental psychologie der Gruppe / W. Moede. – Leipzig : Hirzel, 1920. – 239 s.
11. *Samelson F.* Whig and anti-whig histories – and other curiosities of social psychology / F. Samelson // Journal of the History of the Behavioral Sciences. – Vol. 36, № 4. – New York : John Wiley & Sons, 2000. – P. 499–506.

References

1. Durkgeym, E. (2008). *Sotsiologiya. Yeyo predmet, metod, prednaznachenie* [Sociology. Its subject, method, and mission], 3rd ed. Moscow: TERRA – Knizhnyy klub (SOTSIO-LOGOS) (rus).
2. Zinchenko, V. P. and Morgunov, E. B. (1994). *Chelovek razvivayushchisya: Ocherki rossiysskoy psikhologii* [Developing man: Essays in Russian psychology]. Moscow: Trivola (rus).
3. Slyusarevskyy, M. M., Zhovtyanska, V. V., Skoryk, M. M., Khazratova, N. V. et al. (2013). *Istoriografichni ta metodolohichni koordynaty teorii sotsialnoi psykholohii* [Historical and methodological coordinates of the theories in social psychology]. Edited by M. M. Slyusarevskyy, National academy of pedagogical science of Ukraine, Institute for social and political psychology. Kirovohrad: Imex-Ltd (ukr).
4. Kuhn, T. (2003). Структура научных революций [Structure of scientific revolutions]. In T. Kuhn, *Struktura nauchnykh revolyutsiy* [Structure of scientific revolutions] (pp. 9–268). Moscow: AST (rus).
5. Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti* [Genesis of Accomplishment of Personality]. Kyiv: KMM (ukr).

6. Moscovici, S. (2011). *Vek tolpe: istoricheskiy traktat po psikhologii mass* [The age of the crowds: a historical treatise on mass psychology]. Moscow: Akademicheskii proekt (rus).
7. Moscovici, S. (Ed.) (2007). *Sotsialnaya psikhologiya* [Social psychology]. 7nd ed. St. Petersburg: Piter (rus).
8. Allport, F. H. (1924). *Social Psychology*. Boston: Houghton Mifflin Company.
9. Lubek, I. and Apfelbaum, E. (2000) A critical gaze and wistful glance at handbook histories of social psychology: did the successive accounts by Gordon Allport and successors historiographically succeed? *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, volume 36, no 4, pp. 405–428.
10. Moede, W. (1920). *Experimentelle Massenpsychologie: Beiträge zur Experimentalpsychologie der Gruppe*. Leipzig: Hirzel.
11. Samelson, F. (2000). Whig and anti-whig histories – and other curiosities of social psychology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, volume 36, no 4, New York: John Wiley & Sons, pp. 499–506.

Слюсаревский Н. Н. История социальной психологии как методологическое основание ее развития

На основе сопоставления учебников и учебных пособий, которые используются на постсоветском пространстве, в частности в Украине, и странах Запада, осуществлен сравнительный анализ основных элементов социально-психологического знания, содержащихся в этих учебниках и учебных пособиях. Проанализированные элементы соотнесены, в свою очередь, с первыми социально-психологическими теориями, появившимися в Западной Европе на рубеже XIX – XX веков. При этом выдвинуто положение, согласно которому первые социально-психологические теории правомерно рассматривать как общие ориентиры построения социально-психологического знания. Продемонстрировано, как в процессе перехода к так называемому экспериментальному этапу в развитии социальной психологии произошло неправомерное сужение ее содержательного объема, предметных и проблемных полей. Показано, что, как это ни парадоксально на первый взгляд, отечественные представления о содержании и структуре социально-психологического знания более близки к западноевропейской научной традиции, чем представления большинства современных западных ученых. Обоснована необходимость концептуализации понятия надындивидуальных психических явлений как предпосылки полноценной разработки социально-психологической тематики, которая на Западе до сих пор занимает маргинальное место.

Ключевые слова: история социальной психологии, первые социально-психологические теории, структура социально-психологического знания, теоретические представления об онтологии психического, надындивидуальные психические явления.

Slyusarevsky M. M. History of Social Psychology as a Methodological Background for Its Development

Based on comparison of handbooks and textbooks used in post-Soviet countries, namely in Ukraine, and in the West, the comparative analysis of the main elements of social psychological knowledge was undertaken. The analyzed elements

were correlated with the first social psychological theories that emerged in Western Europe at the turn of the XIX and XX centuries. Thus, an assumption was put forward claiming that the first social psychological theories can be rightly considered as the general guidelines for development of social psychological knowledge. It is demonstrated how the semantic scope, subject and problem fields of social psychology were wrongfully narrowed during the transition to so-called experimental stage in the development of social psychology. Paradoxically as it may appear at first glance, it is shown that the domestic understanding of the content and structure of social psychology is closer to Western European scientific tradition rather than the understanding of the most modern Western scholars. The author substantiates the need to conceptualize the notion of supra-individual psychic phenomena as the prerequisite for the proper development of social psychological problems, which are still marginal in the West.

Key words: history of social psychology, first social psychological theories, structure of social psychological knowledge, theoretical understanding of ontology of psyche, supra-individual phenomena.

© Слюсаревський М. М.

О. М. Кочубейник

АРХІТЕКТОНІКА СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ: ПРОЕКЦІЯ В ДИСКУРСИВНИЙ ВИМІР

Як специфіка соціального діалогу розглядається розгортання його в конкретному, визначеному певними спільнотами інформаційному полі, пов'язаному із сутністю вирішуваної соціальної проблеми. Це переміщує діалог у площину когнітивного спілкування, яке в найширшому сенсі можна тлумачити як спілкування, що відбувається в ході вирішення певного завдання. За важливий момент аналізу соціального діалогу визнається розуміння того, що соціальна проблема завжди є фокусом, у якому сходяться різні – часом навіть конфліктні – інтереси, наміри й цілі різних груп. Соціально оформленою репрезентацією кожної із цих тенденцій стає дискурс. Саме взаємодія інтересів, потреб і цілей визначає зрештою, як означається те чи те суспільне явище. Від характеру взаємодії інтересів залежать і способи реагування суспільства на ту чи ту соціальну проблему. Наголошується, що до соціального діалогу як практики комунікативного суспільства сьогодні долучаються люди різних професій, верств, етнічних та будь-яких інших спільнот, адже фрагментація соціуму є очевидною характеристикою соціальної реальності. Фрагментація агентів соціального діалогу означає, що ані початкова, ані кінцева кількість його учасників (або їх вичерпний перелік) не можуть бути задані “ззовні” чи сформовані заздалегідь. Звертається увага на те, що архітектоніка соціального діалогу є надзвичайно складною. Така складність пов'язується з двома